BALIKESİRLİ ABDÜLAZİZ MECDÎ TOLUN

Siyâsî, Ticârî, Edebî Hayatı ve Tasavvufî Dünyası

AHMED GÜNER SAYAR

İSTANBUL
2024

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 2082
KÜLTÜR SERİSİ: 1131

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-696-0

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Kitap Editörü: Nâzım Terzioğlu

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: Unifset Basım Yayın Sanayii ve Ticaret Ltd Şti
Yakuplu Mah. 194. Sok. Nu:1 / 159 3. Matbaacılar Sitesi
Beylikdüzü-İstanbul Tel: (0212) 875 37 85
Sertifika Nu: 72541

İstanbul - 2024

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Ahmed Güner Sayar: 6.11.1946'da İstanbul'da dünyaya geldi. İlk ve orta tahsilini burada tamamladı. 1968'de İÜ İktisat Fakültesinden mezuniyetini takiben İngiltere'de Birmingham Üniversitesi İktisat Bölümünde yüksek lisans çalışması yaptı. İÜ İktisat Fakültesinde 1976'da asistan, 1980'de doçent oldu. 1982'de İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesine geçti. 1988'de profesörlüğe yükseldi. Halen Beykent Üniversitesi İktisat Bölümü başkanlığını yürüten Profesör Sayar, Işık Üniversitesi ve Harp Akademilerinde de görev almıştır. Profesör Sayar'ın esas ilgi alanı "İktisat Teorisi" ile tarihi birleştiren çalışmalardır. Bilhassa 1986 yılında yayınlanan *Osmanlı iktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması* bu sahadaki en önemli yayınlardan biri olma hususiyetini muhafaza etmektedir. Hocalarına olan minnet borcunu ödemeye çalıştığı ilk eser olan *A. Süheyl Ünver: Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri, 1898-1986*, (İstanbul 1994) başlıklı çalışmasını *Bir İktisatçının Entelektüel Portresi: Sabri F. Ülgener* izledi (İstanbul 1998). Bu çizgideki eserlerini *Filozof-İktisatçı Terence W. Hutchison* kitabıyla devam ettirdi. *Tarih ve Toplum*, *Toplum ve Bilim*, *Türkiye Günlüğü*, *Toplum ve Ekonomi*, *Dergâh*, *Türk Yurdu* gibi dergilerde makaleleri yayımlanmıştır.

Eserleri: *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması* (5. Basım, İstanbul 2013), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Portre Denemeleri* (4. Basım, İstanbul 2020), *Osmanlıdan 21. Yüzyıla Ekonomik, Kültürel ve Devlet Felsefesine Ait Değişmeler* (3. Basım, İstanbul 2008), *Hasan Ali Yücel'in Tasavvufî Dünyası ve Mevlevîliği* (3. Basım, İstanbul 2017), *A. Süheyl Ünver Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri 1898-1986* (4. Basım, İstanbul 2016), *İktisat Metodolojisi ve Düşünce Tarihi Yazıları* (2. Basım, İstanbul 2011), *Abdülbâki Gölpınarlı* (3. Basım, İstanbul 2020), *Sahhaf Râif Yelkenci* (3. Basım, İstanbul 2020), *'Velâyet'ten 'Siyâset'e Şeyh Bedreddin* (2. Basım, İstanbul 2018), *Yusuf Mardin'den Ahmed Güner Sayar'a Mektuplar* (İstanbul, 2020), *A. Süheyl Ünver'le Sohbetler (7.XII. 1986 - 25.XII. 1985)* (İstanbul, 2021).

Abdülaziz Mecdî Tolun (1865 – 1941)

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar 13
Ön Söz 15
Giriş 27

BÖLÜM 1:
HAYATI

I - Doğumu ve Âilesi 33
II - Öğrencilikten Öğretmenliğe 39
III - Ticârî Hayatı ve Bir Mürşîd Arayışı 57
IV - Konya Günleri 67
V - Siyâsî Hayata Geçiş 82
VI - Mısır'da Gönüllü Bir Sürgün 120
VII - Osmanlı Meclis-i Mebûsânı'nın Sonu 133
VIII - Evkâf-ı Şer'iyye Müsteşarı 157
IX - Emeklilik Günleri 170
X - Tolun Âilesi 193
XI - Vefâtı 198

BÖLÜM 2:
EDEBÎ VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

XII - Edebî Şahsiyeti 223
XII - İlmî Şahsiyeti ve Eserleri 234
XIII - Toplumsal Çevreleri: Eğitim, Ticâret, Siyâset ve
Sohbet Meclisleri 242

BÖLÜM 3:
TASAVVUFÎ DÜNYASI VE SOSYAL MUHÎTİ

XIV - Tasavvuf Tarihi Araştırmalarına Giriş: Metodolojik Sorunlara Dâir
Zorunlu Bir Not 249
XV - Ahmed Amiş Efendi'ye Açılan Yol 251

XVI - Ahmed Amiş Efendi Sonrası: Çevresi ve Halîfeleri 286
XVII - Abdülaziz Mecdî Efendi'nin Bir Mutasavvıf Olarak Portresi 309
XVIII - Abdülaziz Mecdî Efendi'nin Bir Mutasavvıf Olarak Çevresi 359
XIX - Abdülaziz Mecdî Tolun'dan Ahmed Süheyl Ünver'e: Efendi'den Bey'e Dönüşümün Bir Hikâyesi 383
XX - Abdülaziz Mecdî Tolun Sonrası ve Ahmed Süheyl Ünver'in Suskunluğu 433
XXI - Sonuç Yerine 464

EKLER:

EK: 1 - Evrenoszâde Sâmî Bey'in Ahmed Amiş Efendi Hâl Tercümesi 477
EK: 2 - Amiş Efendi'nin Sözlerinden Seçmeler 482
EK: 3 - Abdülaziz Mecdî Efendi'nin Sözlerinden Seçmeler 485
EK: 4 - Süheyl Ünver'in Sözlerinden Seçmeler 491
EK: 5 - Abdülaziz Mecdî Efendi'nin Babanzâde Ahmed Naim Bey'in Vefâtı Dolayısıyla Yazdığı Terkîb-i ve Tercî-i Bendler 494
EK: 6 - Abdülaziz Mecdî Efendi'nin Muallim Cevdet Bey'in Vefâtı Üzere Yazdığı Tercî-i Bend 501
EK: 7 - Abdülaziz Mecdî Efendi'nin El Yazısı 505
EK: 8 - Abdülaziz Mecdî Tolun'un Soyağacı 508
EK: 9 - Süheyl Ünver'in Abdülaziz Mecdî Efendi'ye Dâir Bir Şiiri 509
EK: 10 - Süheyl Ünver'in 'Hazret-i Mecdî Efendimizden' Başlıklı Yazısı 511

Fotoğraflar 513
Bibliografya 523
İsim Dizini 539

Bu nâçiz çalışmamı, 93 [Osmanlı - Rus] Harbi öncesinde Tırnova'da, 'ırkı temiz' Kadızâde Ömer Halvetî'ye ve onun etrafında kenetlenen kutsal gönüllü Hak-dostlarına; Süleyman Efendi, Hacı Nesib Efendi, Kelemençeli Hacı Mustafa Efendi, Hacı Ahmed Amiş Efendi, Emrullah Efendi, Süheyl Ünver'in dedesi Daîzâde Hacı Mehmed Efendi, amcası Yusuf Niyazi ve babası Mustafa Enver Beylerle, İsmail Fennî Ertuğrul'un aziz rûhlarına ithâf ediyorum.

AGS.

AHMED GÜNER SAYAR HOCA'NIN BALIKESİRLİ ABDÜLAZİZ MECDÎ TOLUN KİTÂBI TAB'INA TÂRİHTİR:

Destur ey Mecdî Efendi ta'rif etmek güç durur
Râh-ı Hak'ta seyredenin menzili âlî olur

Âyet-i kübrâ olan şu insanın esrârı çok
İnsan-ı kâmil olanlar sırra âşinâ olur

Mürşidi Ahmed Amîş ser-türbedârdı Fâtih'e
Vârisi Ahmed Süheyl Ünver ise halef olur

Bu tarik mücâhedât u perhizi ref eyleyip
Kuşadalı'dan beri sohbet ile telkîn olur

Vahdet-i vücûd iken hep ehl-i irfân hüneri
Zât-ı Hak'tan gayrı bir şey görmeyen tevhîd olur

Dost için her varını terk eylemiş bir âşıkın
Bu fenâ yurdunda dahi nâmı hep bâkî olur

Cedlerin ihyâsıdır Ahmed Hoca'nın gayreti
Hizmet-i mebrûre gör ki câlib-i himmet olur

Yâd ile Büşra dedi tab'-ı kitâbın târihin
Mecdî Tolun'un hayâtı bu kitapla kayd olur

(1430 + 15)
1445
Büşra Kartal

KISALTMALAR

AB	Ayın Bibliyografyası
AGSA	Ahmed Güner Sayar Arşivi
AÜSBE	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
CAS	Central Asian Survey
CÜSBE	Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
DH	Din ve Hayat
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
EÜSBE	Erciyas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
GGD	Güncel Gastroentoloji Dergisi
GMA	Gülbün Mesara Arşivi
HV	Hür Vatan
İA	İstanbul Ansiklopedisi
İAr.	İslâmî Araştırmalar
İBB.AK	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı
İTAM	İslâm Türk Ansiklopedisi Mecmuası
İTF	İttihat ve Terakkî Fırkası
İÜ.	İstanbul Üniversitesi
KA	Konya Ansiklopedisi
KK	Kur'ân-ı Kerim
MMZC	Meclis-i Mebûsân Zabıt Cerîdesi
OE	Osman Ergin
Pİ	Pazar İnternet
SiP	Sivas Postası
SK	Süleymaniye Kütüphânesi
SP	Son Posta
SR	Sebilürreşâd
SÜSBE	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
TB	Toplum ve Bilim
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDEA	Türk Dünyası Edebiyat Ansiklopedisi
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

TE	Tasvir-i Efkâr
TGTD	Tanzimattan Günümüze Türk Düşüncesi
TTE	Tıp Tarihi Enstitüsü
TTTA	Türk Tıp Tarihi Arkivi
TY	Türk Yurdu
Yİ	Yeni İstanbul
YK	Yeni Konya
YM	Yeni Mecmua
YT	Yakın Tarihimiz
YYOA	Yaşam ve Yapıtlarıyla Osmanlı Ansiklopedisi
H.	Hicrî
M	Milâdî
R	Rûmî
Ylt	Yüksek Lisans Tezi
Age.	Adı geçen eser
Bk.	Bakınız
d	Doğumu
dn.	Dipnot
sf.	sayfa
t	takrîben
vd.	ve diğerleri
vf.	vefâtı
yage.	yukarıda adı geçen eser
zik.	zikreden

ÖN SÖZ

Abdülaziz Mecdî Tolun'a dâir bu kitap çalışması, Hocam Süheyl Ünver'in bir arzusu idi. Kendisiyle, 27. XI. 1981 günü İÜ. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi TTE.'nde gerçekleşen sohbetimizden aktarıyorum:

> "…[Süheyl Hoca ile beraber] talebelerine veda edip dershaneden çıkıldı. Ben koluna girmek istedim. 'Olmaz! Yanımda dur yeter' dedi. Sonra kulağıma eğildi şunları söyledi:
>
> 'Sen, Mecdî Efendi üzerine kitap yazacaksın. Sana verdiklerim, bende olanların yüzde biri. Ona âit bende her şey tam. Onları sana aktaracağım. Mecdî Efendi: 'Süheyl! Seninle benim şöhretim bu dünyada bin yıl sürer' demişti."[1]

Sohbetlerimizde söz, kendiliğinden Abdülaziz Mecdî Efendi'ye gelir, Süheyl Hocam da, ondan bahisler açarak, anılar yumağını teklîfsizce çözerdi. Bu meyânda, bazı defterler yanında bazı notları

---

[1] A. G. Sayar, *A. Süheyl Ünver'le Sohbetler (7.XII. 1968 – 25. XII. 1985)*, (İstanbul, 2021 / A), sf. 253. Süheyl Ünver Hocamız'a İngiltere'den 1971 yılında yazdığım bir mektupta geçtiği üzere: "Hocam! Bu sabah gönlümden geçti. Aceba Süheyl Ünver Hocamız, Mecdî Efendi'ye ve o devre ait izlenimlerini bir makâle hâlinde yazarsa bizler için istifadeli olmaz mı? Devri yaşayan, bilen ve aziz Sultan [Ahmed Amiş Efendi]'a ve ihvanına ulaştığınız düşünülürse, bunu sizden beklemek gerek. İnşaallah lütfedersiniz, Efendim" [A.G. Sayar'dan A.S. Ünver'e 12. XII. 1971 tarihli mektup. Bu mektup, Dr. A.S. Ünver arşivi A.G. Sayar Dosyası, TTK. Ankara'dadır]. Ünver'in yukarıdaki sözlerinden, 1981 tarihinden takrîben iki yıl sonra, 15. VIII. 1983 günü ziyâretine gelen bir kişi, bir ansiklopedi için Süheyl Ünver maddesini yazmak istediğini söyleyince, ona dedi ki: "Lütfen, Mecdî Efendi'nin biyografisini yazmayın. Bu sır falan değil, herkese söylenmez. Demek ki, İslâmiyet'in bilinmeyen bir yanı var" [A.G. Sayar, *age.*, (2021), sf. 474]. Mecdî Efendi de, *Divân*'ında, ileriye dönük olarak, kendi beklentisini dizelerine taşımıştı:
Mecdî kalemimden dökülen şi'r ile şevki
Ölsem de kalır şöhret-i aşkım ile nâmım
[İ. Karataş, *Balıkesirli Abdülaziz Mecdî ve Divânı (İnceleme – Metni)*, AÜSBE, Ylt., (Ankara, 2015), sf. 652].

ÖN SÖZ'E EK

Abdülaziz Mecdî Tolun'a dair bu çalışmamız baskı öncesinde Sayın, Nâzım Terzioğlu tarafından dikkatlice okundu ve gözden kaçan hatalara ve bilhassa şiirlerde yer alan vezin düşüklüklerine dikkatim çekildi. Öncelikle Terzioğlu'na olan teşekkür borcumu dile getirmek isterim. Altını çizdiği hataları tashih ettim. Özellikle Süheyl Ünver'in şiirlerinde var olan vezin düşüklükleri konusunda şu noktaya dikkat çekmek isterim. Süheyl Bey şair değildir. İlk şiirlerinde görülen vezin düşüklükleri onun parmak hesâbıyla aruz kalıplarına hakimiyetsizliğinin bir yansıması olsa gerektir. Manânın elfâzdan büyük olduğuna inanaraktan şekil şartında görülen bu kusurların hoşgörü ile karşılanmasını dilerim.

AGS.

GİRİŞ

Abdülaziz Mecdî Tolun, eğitim - öğretim, ticaret, edebiyât, siyâset ve tasavvuf hayatlarında, hem selim olan akılla hem de selim olan zevkle ve nihâyet selim olan bir kalble sağlam izler bırakmış bir insân-ı kâmildir. Farklı sâhalarda etkin olmasına rağmen, onun kayda değer tarafı, tasavvufî hayatta sergilediği mühim duruşundan kaynaklanmaktadır. Hiç şüphe yok ki, 1921 – 1941 yılları arasında, mühim bir geleneği, 1832 yılı itibâriyle, tekkeleri lağv eden, tarîkatı kaldırıp yerine Muhammedî sohbetleri ihdas eden Kuşadalı İbrâhîm Efendi - Ahmed Amiş Efendi çizgisini, yaptığı sohbetler ve tercüme faaliyetleriyle sürdürmüştür. Mecdî Efendi'nin mürşîdi Fâtih Türbedârı Ahmed Amiş Efendi'nin vefâtından bir ay öncesinde mükerreren söylediği bir sözü vardır:

> "…Makâm-ı müntehîdeyim. Bundan sonra benim gibisini bulamazsınız. Nefesimi içeriye alacağım, dışarıya hiç vermeyeceğim."

Hem bu söz hem de Amiş Efendi muhîtinin önemli isimlerinden onun zât şeyhi Kayseri – Yeşilhisarlı Mehmed Efendi için söylediği, "seni kimse anlamayacak" sözü meğerse ne kadar doğru imiş! Mehmed Efendi nefesini içeriye çekti. Sırlı bir ömür sürdü, yere bastı, izi görülmedi. Mehmed Efendi'nin de, bir elin parmaklarını geçmeyen sıkı takipçileri, nefeslerini dışarıya vermediler.

Amiş Efendi muhîtinde esaslı bir yer tutan Mecdî Efendi'nin ömrünün son yirmi yılı içinde, Türk tarihinde, 1880 – 1940 zaman aralığında, eko-politik dünyada, köklü değişmeler olduğu kadar, sosyal hayatta ve hukûk düzleminde de birey temelli değişmelere sahne oldu. Tekkelerin kapatılması, bireysel özgürlükler gereği, kanun önünde inananla inanmayanın eşit kabul edildiği bir vasata geçildi. Mecdî Efendi'nin bağlılarından Müderris Ömer Ferid [Kam]

BÖLÜM 1
HAYATI

I
DOĞUMU VE ÂİLESİ

Abdülaziz Mecdî Efendi, H. 1281 / M. 1865 yılı Haziran ayı başlarında, Balıkesir'de Okçular Mahallesi'nde dünyaya geldi.[1] Doğan çocuğa, muhtemelen, zamanın Pâdişâhı Sultân Abdülaziz'den mülhem, Abdülaziz ismi verildi.

Babası, Bölükoğlu Hâfız Hasan Efendi (t. 1810 – 1893), "şeyhü'l-kurrâ ve musikide sadâ-yı câzibeyle yekta" bir kimseydi. Cemâleddin Server Revnakoğlu'nun kaydettiğine göre;

> "…Hafız Hasan Efendi'nin hüsn-i sadâya malik olup, tarihe, tasavvufa ve ilm-i nücûma vukûf-ı küllisi vardı. Elli sene kadar mektep muallimliği etti. Onun Babası Ahmed Efendi isminde bir zâttır."[2]

---

[1] A.Süheyl Ünver'in kaydettiğine göre, "1281 [M. 1865]'de tevellüd. Haziran ibtidâsında Mecdî Efendi Hazretleri doğmuştur" [AGSA.]. Mecdî Efendi'nin hayat hikâyesi O. Ergin, *yage.,* (1942)'den izlenebilir. Buna ek olarak mühim bir kaynak olarak A.S. Ünver, *Abdülaziz Mecdî Efendi Hazretleri'nin Terceme-i Hâli*, Defter no. 140, (SK.)'da tafsilatlı olarak hayat hikâyesi kaydedilmiştir. Ünver'in hazırladığı bir diğer elyapması defterde, Mecdî Efendi'nin hayat hikâyesinin "309 [1893] senesi sonrasına" yer verilmiştir [A.S. Ünver, *Tolunnâme,* Defter no. 966, (SK.)]. Bir başka defterde, 'Manzum Terceme-i Hâli: 11– 43 Yaş Arasındaki Hayatı', *Abdülaziz Mecdî Efendi Hazretleri'nin Mektupları*, Defter no. 194, (SK.)'dedir. Diğer taraftan, kısmî olarak çeşitli kaynaklarda, Mecdî Efendi hakkında bio-biografik malûmat vardır. Meselâ, M. Koç, *Revnakoğlu'nun İstanbul'u, İstanbul'un İç Tarihi: Fâtih,* I, (İstanbul, 2021), sf. 173. Mecdî Efendi, kendi doğumu münâsebetiyle şu notu düşmüştür: "Ben, fart-ı meşâgil ile kendi târîh-i velâdetimi unuttum" [Mecdî Efendi'den Süheyl Bey'e 27.X. 1339 [1923] tarihli mektup: A. Çakır Çağıl vd. (haz.), *yage.,* (İstanbul, 2021 / A), sf. 152)].

[2] M. Koç, *age.*, I, (2021), sf. 173.

BÖLÜM 2
EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE SOSYAL MUHÎTİ

XI
EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Mecdî Efendi'nin bir edebiyatçı olarak portresini çizilebilmesi için, birer ipucu olarak, onun bir mutasavvıf olarak şâirliğine ve yazarlığına, bu arada tercümelerini yaptığı bazı tasavvufî eserlerin de üzerine odaklanılmasını gerektiriyor. Buna kullandığı Türkçenin ağırlığı ise, başlıbaşına dikkatleri üzerine çekecek etkinliktedir. Fakat ağırlıklı olarak, dil hâkimiyetinin esaslı bir yansıması olarak onun şiiri bir vâsıta olarak kullanması, edebî kimliğini ışıklandıran bir oluşumdur. Şiirlerini, bir bütün olarak, lirik ve didaktik uslupla kaleme almış, işlediği konu ve muhtevaya değer vermiştir. Ancak onun en zor ve sıkıntılı günlerinde, mutasavvıflığında, şiirin musikisinden güç aldığını ve iç âlem dengesini korurken de şiiri bir vasıta olarak kullanmış olduğunu görürüz. Yaşadığı saâdeti dizelerine taşımakta tereddüt göstermedi. Şiirin iç mimârîsine hakkıyla nüfuz edebildiği için manzûmelerini fikirle tezyîn etti. Bunda da başarılı oldu, Diyor ki:

Bikr-i fikr ister gürûh-ı şâ'irân Mecdî gibi
Köhne tarz-ı şi'r ile fikr-i perîşân istemez[1]

Gerçekten de Mecdî Efendi'nin bir edebiyâtçı olarak en özlü değerlendirmesini, bir beyit içinde, ustalıkla Evrenoszâde Sâmî Bey'in yaptığı görülüyor:

Parladı ilm ü kemâli neşve-i irfân ile
Nazm ü nesriyle olurdu dâima gevher-feşân[2]

---

1 İ. Karataş, *yage.,* sf. 618.

2 O. Ergin, *yage.,* (1942), sf. 324 – 325. Mecdî Efendi'nin edebî hayâtı üzerine bk. A.S. Ünver, *Mektuplarım,* II, Defter no. 194, (SK.).

BÖLÜM 3
TASAVVUFÎ DÜNYASI

XIV

TASAVVUF TARİHİ ARAŞTIRMALARINA GİRİŞ:

İRRASYONEL ÂLEMİN SORUNLARINA DÂİR ZORUNLU BİR NOT

Akla gelen ve düşünülen bir mutasavvıfın hem maddî hayatının içinde, hem de üstünde, rûhî - ma'nevî hayatını kaleme almak kolay bir çaba değildir. Hele böyle bir kimsenin vefâtı üzerinden yıllar geçtiği, ayrıca yeterli belgenin olmadığı durumlarda kalem oynatmak gerçekten zordur.

Yukarıda işâret ettiğimiz gibi, bir mutasavvıfın iç âlemini yazıya dökmek, zorun zoru bir çaba olduğundan, genellikle tasavvuf merkezli yazıların rûhsuz kalem tecrübesi olmaktan öteye gidemediği görülüyor. Elbette bunun istisnâları vardır. Osman Nûri Ergin'in Mecdî Efendi'ye dâir kitap çalışması, hem kendisinin bu gönül zenginliğinden, hem de Mecdî Efendi dostlarının coşkusundan kaynaklanıyor. Hatıraların tazeliği ve cânlılığı, eldeki malzemenin doyuruculuğu ile ortaya gerçekten, erken Cumhuriyet tarihimizin tasavvufî hareketliliğine ilişkin mükemmel bir eser çıkarmıştır. Buna rağmen, Ergin'in Mecdî Efendi'nin soluklandığı ma'nevî muhîti, o muhîtin temsilcilerini ve temel ilkelerini merkeze alıp, bu vâdide bir muhâsebede bulunmanın zorluğunu açık yüreklilikle itiraf etmiştir. Onun sözleriyle:

> "…Çok geniş, çok zengin ve çok göz kamaştırıcı olan bu yüksek cepheyi [tasavvufu] olduğu gibi değil, olduğunun onda biri nispetinde belirtebilmekte de bu âcizin tâkatinin dışında kalan bir iştir.…'Kâl'den ziyâde 'hâl' işi olan; bununla beraber, bu vâdide ne 'kâl', ne da 'hâl' sâhibi olamamış bulunan bu âcizin

EKLER

EK: 1

EVRENOSZÂDE SÂMÎ BEY'İN KALEMİNDEN AHMED AMİŞ EFENDİ'NİN HÂL TERCÜMESİ [1]

"Câmi-i makâmât-ı kemâl, azîz-i kuds-i hisâl eş-şeyh Ahmed Amiş el-Halvetî eş-Şa'bânî kaddesallâhu sırrıhu'l-âlî hazretleri Bulgaristan dâhilinde, Tırnova kasabasında mehd-ârâ-yı âlem-i vücûd oldular. Tahsil-i iptidâîyi bi'l-ikmâl, Gelenbevî İsmail Efendi'nin tılmız-i benâmı olup Filibe'de neşr-i ulûmeden Uzun Ali Efendi'nin yetiştirdiği efâzıldan bir zâtın ve Vidinli Hoca Mustafa Efendi'nin vesâir ashâb-ı kemâlin derslerine müdâvemetle tekmîl-i nüsah eylediler. Ve uzun zaman mektep hocalığı ile meşgul oldular. Esâsen fıtratlarında meknûz olan cezbe-i aşk-ı İlâhî sâikasıyla bir mürebbî-i ma'nevî de arıyorlardı. Urefâ-ı Bektâşiyye'den Selvili Sâdık Efendi'ye mürâcaat ettilerse de: 'Sizin nasîbiniz bizden değil, ırkı pâklerdendir. Yerinize gidip intizâr ediniz' cevabını aldılar ve birkaç sene hâl-i intizârda kaldılar. O sıralarda, âlimü'l-irşâd, kutbu'l-efrâd Kuşadalı eş-şeyh es-Seyyid İbrâhîm Efendi Hazretleri mensûbîninden mertebe-i kemâle vâsıl olan bazı zevâtı kendilerine niyâbeten birer tarafa gönderdikleri gibi Kadızâde Ömer el-Halvetî Hazretlerini de Tırnova'ya gönderdiler. Bu sûretle, me'muriyet-i ma'neviyyeye irtika edenlerin her biri ilm-i velâyeti almış ise de râbıta telkinine salâhiyetdâr değiller idi. Bu meslek-i âlîde râbıta telkin etmek her asırda sâhib-i vakte tecellî edenlutf-i kübrâdır. Kuşadalı Hazretleri hâl-i hayatta iken kendileri ile şeref-i mülâkâta nâil olmayanların râbıta etmelerini men' buyururlardı. Bu gibiler biât ettikleri vekilin delâletiyle âlem-i sülûka dâhil ve istidâdı olanlar mertebe-i velâyete bile vâsıl olurlar. Ancak kemâl ba'del kemâl nâib-i ekmel-i Muhammedî'ye

1 Bu metin, A. Çakır Çağlı, *yage.,* (2021), sf. 116 – 119'dan iktibas edilmiştir.

EK: 2
AHMED AMİŞ EFENDİ'NİN SÖZLERİNDEN SEÇMELER

--- 'İman, aklın fevkinde olmadıkça, beşeriyet huzûr bulamaz.'

--- 'Elif' zât, 'ba' zât-maasıfâttır'[1]

--- 'Ezelde hilkat yoktur, zuhur vardır.'

--- 'Zahiren kaderiyyundan ol, bâtınen cebriyyundan ol.'

--- 'Allahü latîfün bil-ibâd': Allah kullarında lâtîftir, Allah kullarına lâtîf değil. Çünkü bu isneyniyeti îcâb eder.'

--- 'Dünyada eşini bulamazsan, işini bilemezsen rahat edemezsin.'

--- 'Dünyada en lezzetli üç şey vardır. Tilâvetü'l-Kur'ân, musâhabetü'l-ihvân, mülâkattür'r Rahmân.'

--- 'Dağı dağ, taşı taş gördükçe şeyhe muhtaçsın. Kendinle konuşuncaya kadar şeyhe muhtaçsın.'

--- 'Ben, namazdan ziyâde, benden namaz kılanı severim.'

--- 'Tuz, iki maddeden mürekkeptir. Her birisi ayrı ayrı alınırsa, öldürücü birer zehir oldukları hâlde; ikisinin birden alınması öyle değildir, bilakis faydayı muciptir' diyen doktora karşı. 'Allah (c.c.) ile Muhammed (s.a.v.) de öyledir.'

--- 'Bizi sevenleri sevenler, îmanlarını kurtarmadan âhirete göçmezler.'

--- 'Göçmüşe râbıta olmaz.'

--- 'Tevacüd, vecd, vücûd' der ve sonra eliyle diline işâret ederek ve parmaklarını diline değdirerek hâl diliyle; 'Bundan ötesi de söylenmez ki' dermiş.'

--- 'Sen, Allah'a hizmet et. Allah, tekmîl kullarını sana hizmet ettirir.'

---

1 İsmail Fennî Bey, Ahmed Amiş Efendi'den, Tırnova'da, 'mekteb-i ibtidâî'de,'elif' okuumuştur. İstanbul'a büyük göçten sonra, ilk karşılaştıklarında, Amiş Efendi'nin ilk telkini şu olmuştur: "Elif zâta işârettir. Ba, zât ma-assifâttır" [O. Ergin, *yage.,* (1942), sf. 150].

EK: 3
ABDÜLAZİZ MECDÎ EFENDİ'NİN SÖZLERİNDEN SEÇMELER

--- 'Benim sözlerimin hiç başı sonu yotur. Şems-i Tebrizî gibidir."

--- 'İçimden milyonlarca kitap çıkar. Beni oku!'

--- 'Kalbim göreli gözüm görmez oldu.'[1]

--- 'Allah, sıfat mertebesinde görünür, fakat bilinmez. Zât mertebesi ise bilinir, fakat görülmez.'

--- 'Allah'ın irâdesi olmadan, kudreti taalluk etmeden bir sinek bile kanadını oynatmaz.'

--- 'Mucize ile kerâmet tahaddî vukûunda gösterilir. Fakat nebîler istedikleri zaman, velîler Allah istediği zaman gösterebilirler.'

--- 'Cesed, rûhun hicâbı, rûh Hakk'ın nikâbıdır.'

--- 'Muhammed aleyhisselâm, asıl insân-ı kâmil ve ekmeldir. Muhammedîlik, hakîkatü'l-hakâyık demektir. Muhammedîlik, zât-maassıfât demektir. Muhammed, insân-ı ekmel demektir.'

--- 'Allah'ı Muhammed'dir eden dillere telkîn.'

--- 'Bu feyiz bana Hz. Muhammed'den geldi. Ondan asla ayrılmam.'

--- 'İrâdeyi inkâr avam için, ikrar da havas için küfürdür'

--- 'İbâdet, İslâm'ın ervâha inkıyâdı demektir.'

--- 'İlm-i ledünden gâye, mehâsin-i ahlâkıyedir.'[2]

--- 'Felsefe ile tasavvuf arasında büyük fark vardır. Felsefe, aklî

1 A.S. Ünver'in düştüğü not: "Bu sözü söylerken, gözlükleri gözünde değildi."

2 Mecdî Efendi'nin bu sözlerini O. Ergin, yage., (1942), sf. 151; 167;171; 286'dan ve Süheyl Ünver'in muhtelif tarihlerde yazdırdıklarından tertip etmiş bulunuyorum. Ünver, Mecdî Efendi'nin kelâm-ı âlîlerini "yazan ve söyleyen Abdülaziz Mecdî Efendi Üstadımızdan" dediği bir defterde ve zarflarda toplamıştır. Bu defter ve zarflar (AGSA.)'da mahfuzdur. Mecdî Efendi sözleri üzerine Süheyl Bey dedi ki: "Hep bu sözler, Peygamber Efendimiz'in sözlerinin Türkçesidir."

ilimlerdendir. Akıl dâiresinde hâsıl olan malûmâta vukûf demektir. Felsefede aklın mâverasına irtika yoktur. Hülâsa itibâriyle felsefe, nefse câri bir ilimdir. Tasavvuf ise, imâle-i nefs ile aklın mâfevkinde ilhâm-ı İlâhî ile hâsıl olan hakîkatü'l-hakâyıka âit bulunan kemâlât-ı ulviye ile tahallî ve tezeyyün demektir.'

--- 'Girid'deki eski edebiyat muallimi değilim. Ne istihâleler geçirdim."

--- 'Dünyanın en neşeli adamıyım."

--- 'Mürşîde olan muhabbetten daha başka bir muhabbetle başka biri sevilmez.'

--- 'Mürşîdin memnûniyetini celb, yalnız kendisini ziyâretle değil, başka şeyle de mümkündür.'

--- 'Mukallibü'l-kulûb Cenâb-ı Hak'tır. Mürşîd onun abdidir. Mürşîdden tasarrufata dâir zuhûrat olursa, meded-i İlâhiyyedir.'

--- 'Mürşîd, hicâb-ı a'zamdır.'

--- 'Edeb-i Muhammedî, pek çok meânî-i dakâiki hâvidir.'

--- 'Cenâb-ı Allah, mürşîddir. Mürşîd, Allah değildir. Sırrı, zât tecellîsi itibâriyledir.'

--- 'Mürşîd, külldür. Sâlik, onun eczasındandır. Cüz'i, küll'e dâhildir. Mürşîd, sırr-ı zâta vâsıldır.'

--- 'Her şeyin menba-ı aslîsi sırr-ı zâttır. Onun için sâlîkeynin âyân-ı sabitesi ondan görünür, görünüverir. Hepsi içindedir. Bu emekle değil, mevhibedir. Veriş, bunu Allah verir. Mevhibe olan şeye başkası karışır mı?'

--- 'Ben, sohbet mürşîdiyim. Bu iş muhabbetle olur. Sen de bir gün olacaksın.'

--- 'Edep meselesi. Kim ahlâklı ise, Müslüman o.'

--- 'Mürşîd, rûh-ı âlem gibidir. Bazısının ifâzı [feyzi] için şerâiti ağırdır. Bazısının hafiftir. Keyfine tâbi bir iş.'

--- 'Allah, tasavvufla bilinmekten âlîdir.'

--- 'İş, içerisini temizlemeli. Netice iyi ahlâklı olmaktır. İyi huylulara bağlanmalı. Nefsini bilen, her şeyi bilmiştir. Herkese lütufkâr olur.

--- 'Kolunu tutturmayınca aşı yapmayız. Kaide bu!'[3]

… 'Benim gibi mürîdlerine lütuf ve merhameti çok bir mürşîd

3 Süheyl Ünver'in notu: 'İstemezsen olmaz!'

EK: 5

ABDÜLAZİZ MECDÎ EFENDİ'NİN BABANZÂDE AHMED NAİM BEY'İN VEFÂTI DOLAYISIYLA YAZDIĞI TERCÎ-İ BEND

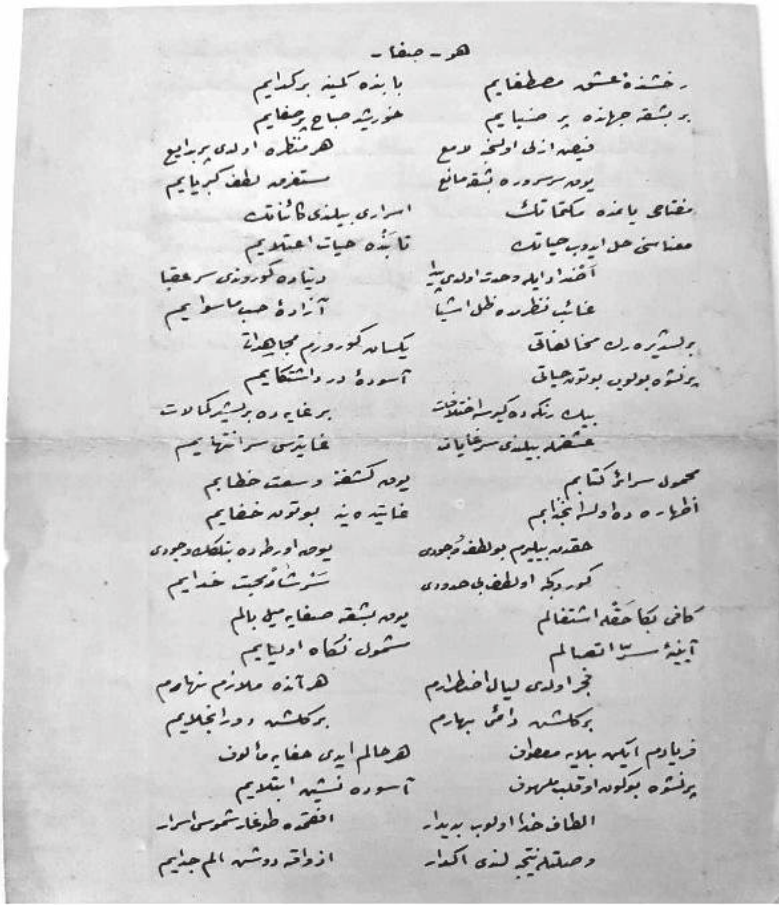
Babanzâde Na'îm Bey'in merkad-i pâkinde nâlânım
Onun mevt-i elîm-i mâtem-efzâsıyle sûzânım
Bu insâniyyetin timsâlidir, timsâl-i âlîsi
Bunun gaybûbetinden fart-ı ekdârımla giryânım
Şirişkim şu'le-i âhımla kandîl oldu kabrinde
Ser-i kabrinde her ân türbedâr-ı şu'le-efşânım
Masâlih sevkeder de ayrılırsam kabr-i pâkinden
Vekâletle mezârında durur kalb-i vefâdânım
Bunun evsâf-ı âlîdir, bu bir insân-ı kâmildir
Bunu takdîr eder tahsîn ile bi'l-cümle ihvânın
Hayât-ı müste'ârı terk edip bâlâya uçmuştur
O bâlâ vasfını yazmakta âciz kilk-i hayrânım
Ölüm rûha ta'alluk etmeyen bir hâl-i kevnîdir
Bu ma'nâca onun rûhiyle hem-bezm-i fürûzânım
Tahavvüller kalır eşkâl ile batn-ı anâsırda
Cihân-ı ma'nevîyi fikredince kalb-i tâbânım
Cihânı secdede terk eyleyüp Mevlâ'ya gitmiştir
Hulûs-ı kalbine ihlâs ile her ân senâhânım
Na'îm'in şöhreti ma'lûmdur ağyâr ile yârın
Olur sernâme-ı tebcîl-i nâm-ı a'sârın

EK: 6

ABDÜLAZİZ MECDÎ EFENDİ'NİN MUALLİM CEVDET BEY'İN VEFÂTI DOLAYISIYLA YAZDIĞI TERKÎB-İ BEND

Senin rûh-ı müebbedle hayâtın feyz-i dâ'imdir
Memâtın zindedir, nûr-ı hayâtın onda kâ'imdir
Hayâtın çünkü ma'nâsı değildir bir kuru heykel
Fezâ'ilden mu'arrâ şahs olur mu merdüm-i ekmel
Bu insân heykelinde nûr-ı a'lâ, nûr-ı irfândır
Cihân ancak o irfânın ziyâsile fürûzândır
Hayât-ı âdemin zâhirde bir mevc-i muvakkatdır
Fakat âsârı sâbitse mü'ebbed bir fazîletdir
Muhalleddir senin rûh-ı kemâlinden çıkan âsâr
Seni tebcîl eder ilmînle her gün yâr ile ağyâr
Cihân-ı ilm ü irfânda hakîkî merd-i dânâsın
Evet nûr-ı kemâlâtınla a'lâlardan a'lâsın
Bu ömrün ma'nevîdir, ömr-i sânîdir denir ammâ
Bu ömrün şân-ı ulvîdir, budur ömr-i ebed-peymâ
Bu ömrün şânı ber-terdir, güneşlerden münevverdir
Ziyâ kalbi olunca çünkü feyzi feyz-i ekberdir
Cihân hayrân-ı irfândır senin ilmî nikâhından
Hayâtın kadridir her anda tâbân şu'legâhından
Ne zât-ı pâk idin Cevdet, kemâlin nûr-ı izzetdir
Senin her varlığın ey şahs-ı âlî hep fâziletdir
Terâcüm levhasında ismini altın ile yazdım
Mücevherlerle tarsî etdüğüm hattı güzel kazdım
Kitâb-ı kâ'inatın levha-i kudret numûnunda
Kitâb-ı ömrünü telhîs edüp levhin derûnunda

EK / 7
MECDÎ EFENDİ'NİN EL YAZISI

FOTOĞRAFLAR

Süheyl Ünver'in fırçasından, Tırnova'da Ahmed Amiş Efendi, Hocası 'ırkı temiz' Kadızâde Ömer Efendi'den ders görürken.

Amiş Efendi çevresinden Kayseri - Yeşilhisarlı Mehmed Efendi
(1864 Kayseri / Yeşilhisar – 1927 İstanbul / Göztepe).

Amiş Efendi çevresinden Mehmed Şemseddin Paşa
(1862 [?] – 1921 İstanbul).

DİZİN

A

Abbas Halim Paşa (Hıdiv) 130, 364
Abdülaziz, (Sultân) 33
Abdülhamîd, (Sultân II.) 83, 84, 85, 87, 91, 112, 130, 132, 290, 465
Abdülkâdir-i Geylânî 65, 72, 224, 312, 352, 395
Abdülkerîm Cîlî 235, 237, 239, 240
A. Gölpınarlı 226, 266, 322, 378, 383, 529
Ahmed Amiş Efendi 9, 15, 19, 20, 27, 28, 48, 62, 78, 79, 103, 104, 121, 128, 130, 134, 135, 152, 158, 173, 177, 182, 206, 213, 224, 244, 250-256, 258, 261-263, 265-269, 271-274, 276, 277, 281-288, 290, 292, 294, 298, 299, 301, 302, 304-306, 311, 312, 320, 323, 326, 344, 345, 351, 358, 364, 370, 371, 373, 428, 443, 458, 461, 467, 468, 471, 472, 477-480, 482, 515, 526, 527, 529-531
Ahmed İzzet Efendi 258
Akdik, A.K. 233
Akıncı, T. 152, 526
Akpınarlı, K.K. 44
Akyürek, A.R. 188, 207
Ali Aşûr Efendi 62, 64, 310, 311
Ali Haydar Bey 44, 229
Ali İffet Bey 187, 225
Ali Örfî Efendi 238
Ali Surûrî Bey 42
Arusan, R. 302, 303
Ayaşlı Şâkir Efendi 74-77, 80, 196
Aykut, M.Ş. 142, 149

B

Baban, A. 280, 282, 317
Bardakoğlu, A. 28, 29
Bayar, C. 102, 107, 109, 113, 527
Bekir Efendi (Hafız) 284
Beypazarlı Ali Efendi 263
Beytur, M.B. 428
Birinci, A. 130, 527
Bolak, A. 41, 185, 202, 539
Bolak, M.V. 202
Bosnevî Mehmed Tevfik Efendi 251, 278, 478, 480
Bursalı Mehmed Tâhir Bey 88, 106, 109, 280, 467
Büyük Haydar Efendi 45-47, 55-58

C

Can, Ş. 190, 218, 373, 526
Cavid Bey (Maliye Nâzırı) 102, 113
Cebesoy, A.F. 151, 527

Celâleddin Ârif Bey 141, 143, 147, 151, 152
Celâleddin ed-Devvânî 239
Cemâleddin Efendi (Şeyhülislâm) 130
Cerrahoğlu, A. 92, 98-100, 527
Certel, H. 265, 266, 527
Cumbur, M. 48, 527

Ç

Çakır, F. 23
Çakır – Çağla, A. 360, 361, 447, 525
Çantay, H.B. 179, 289, 363, 527
Çelebizâde Sarım Hulusi Bey 450
Çerkeşî Velî Mustafa Efendi 263, 271
Çetinkaya, G. 375
Çolakoğlu, İ. 24
Çumralı Hacı Hüseyin Efendi 69

D

Dağıstânî Ömer Ziyâeddin Efendi 130
Demirli, E. 191, 238, 528
Dinçaslan, M. 23
Doğan, M.(Konevî) 23
Dr. Nazım Bey 103
Durmaz, A. 48, 528
Durusoy, M.O. 365

E

Ede, E. 173, 251, 280, 287, 361, 458, 518
Elker, M. 458
Emir, A. 40, 196
Emrullah Efendi (Maarif Nâzırı) 280, 467
Eraydın, S. 191, 238, 528
Erdem, N.N. 152
Ergenç, M.V. 361
Ergin, A.Ş. 296
Ergin, O.N. 22, 203, 287, 368, 370, 371, 375, 434
Ergun, S.N. 226, 528
Ergüneş, Ş. 241
Erhan, S. 23, 508
Ersezer, Â. M. 439
Ersoy, M.Â. 88, 177, 179
Evhadüddin-i Kirmânî 234

F

Felek, B. 90
Feraizcizâde Mehmed Şâkir 471, 530
Ferâizcizâde Osman Faiz Bey 210
Ferididdün-i Attâr 234
Ferid Paşa (Dâhiliye Nâzırı) 95
Ferid Paşa (Paşa) 94, 95, 153
Fındıkoğlu, Z.F. 17, 21, 87, 227, 257, 360, 365, 366, 528
Filibeli Sıtkı Dede 69
Fuzûlî 233, 407

G

Gazâlî (İmam) 37
Gelenbevî İsmail Efendi 239, 477
Gökmen, M.F. 88, 154, 467
Gümüşhâneli Ahmed Ziyaeddin Efendi 256
Günaltay, M.Ş. 88, 154, 467
Güney, A.F. 239
Gürses, İ. 361, 526

H

Hafız Hasan Efendi 33

Hallac-ı Mansur 353, 459
Hanife Hanım 34, 38, 193
Hasan Nevres [Onbaşı] Bey 104, 280
Hüseyin Kâzım Kadri Bey 88, 142, 143, 145-147, 150, 177, 178, 224, 365
Hüseyin Vassaf Bey 123, 258, 263, 272, 275, 283, 289, 297
Hz. Ali 351, 352, 443, 483
Hz. Ebubekir 443
Hz. Muhammed 64, 70, 73, 126, 128, 224, 244, 266, 272-274, 292, 335, 339, 340, 345, 350, 352, 443, 458, 485
Hz. Ömer 156
Hz. Yusuf 125

I

Işık, H. 29
Işın, E. 282, 529

İ

İbanoğlu, F. 130, 135, 269, 270, 283, 291, 292, 294, 458, 529
İbrâhîm ed-Dessûkî 224, 353
İbni Fârîz 235
İmre, Ş. 70
İnal, M.K. 48, 95, 173, 217, 226, 363, 529
İnançalp, M.C. 268, 276, 289, 300, 301, 319, 326, 500
İnan, Y.Z. 268, 529
İsmail Hakkı Bursevî 471, 472, 529
İsmâil Paşa (Bağdatlı) 164
İz, M. 28, 218, 228, 311, 362, 364, 368, 529
İzmirli Âkif Bey 204

K

Kadızâde Ömer Halvetî 9
Kadirbeyoğlu, Z. 148
Kafadar, A. 360
Kafadar, Y. 360
Kam, Ö.F. 27, 28, 363, 378, 530
Kara, İ. 29, 138, 142, 146, 322, 362, 368, 376, 450, 451, 471, 529, 532
Karakoç, S. 323, 530
Kara, M. 48, 118, 219, 278, 293, 442, 530
Karataş, İ. 15, 22, 35-39, 41-43, 45, 46, 48-52, 54, 56-58, 61-63, 66, 68, 70-73, 81-85, 89, 118, 123-125, 133, 169, 170, 177, 178, 180, 182, 188, 194-198, 223-225, 228, 299, 301, 302, 305, 307, 308, 313-316, 327, 333, 334, 338, 339, 351, 354, 359, 406, 422, 445, 530
Kara Vasıf Bey 146, 148, 149, 152
Kartal, A. 238
Kaşgârî Yakub Han 479
Kavas Velî Baba 267
Kaygusuz Abdal 471
Kaymakçı, Ö.B. 23, 140
Kayserili Mehmed Efendi 135, 252, 278, 282, 283, 289, 291-294, 308, 315, 317, 463, 484
Keçeci Hafız Ali Efendi 258, 479
Kelemençeli Mustafa Efendi 253
Kılıç, A.İ. 240
Kılıç, R. 355, 441, 530
Kıztaşı, H.V. 90
Koç, M. 33, 42, 199, 218, 233, 258, 262, 263, 287, 288, 290, 298, 361, 371, 428, 471, 530

Koloğlu, O. 40, 112, 115, 530
Konuk, A.A. 290
Konukman, H.A. 281, 282
Korkmaz, İ. 363, 530
Kozanoğlu, C.M. 212
Köprülü, F. 375, 376
Kucur, A. 258, 530
Kuşadalı İbrâhîm Efendi 20, 22, 27, 122, 123, 191, 251, 253-255, 261, 263, 265, 278, 320, 322, 345, 356-458, 468, 471, 472, 478, 480
Küçükayasofyalı Kâmil Efendi 468

M

M.A. Aynı 526
Mahmud Celâleddin Paşa 49, 51, 55
Mahmud Muhtar Paşa 292, 293
Mecidüddin Firûzabâdî 40
Meczûb İsmail 122
Mehmed Reşad (Sultân) 115
Mehmed Şemseddin Paşa 273, 282, 290, 296, 298, 463, 516
Menteşe, H. 102
Mesara, F.G. 23
Mevlânâ Celâleddin Rûmî 72, 224, 352, 468, 472
Milaslı İsmail Hakkı Bey 97
Miras, K. 262
Muhammed Hamidullah 371
Muhyiddin Arabî 104, 287, 488
Musa Kâzım Efendi 40
Mustafa Enverî Efendi 256, 257
Mustafa Kemâl Paşa (Atatürk) 141, 149

N

Nâmık Paşa (İstanbul Muhafızı) 153
Nasûhîzâde Kemâleddin Efendi 258
N. Azamat 48, 265, 281, 290, 308, 383, 526
Nefesli, Y.B. 295
Neumark, F. 439
Niğdeli Bekir Efendi 135, 251, 254, 256-259, 261, 263, 278
Nûreddin Bey (Polis Müdürü) 153

O

Olgun, M.T. 210
Orbay, R. 148, 151, 531
Ozansoy, Ş.G. 213

Ö

Ölmez, V. 92, 279, 297, 531
Ömer Hayyam 234
Ömer Vasfi Efendi 28, 286
Önder, M. 68, 70, 78, 531
Özbay, Ş. 371, 372, 441
Özdamar, M. 261, 307, 531
Özden, A.M. 175, 448
Özel, İ. 471
Özemre, A.Y. 371, 531
Öztaylan, A. 458
Öztürk, Ş. 48, 112, 290, 531
Öztürk, Y.N. 17, 253, 293, 472, 531

R

Receb Ferdî Bey 360, 458
Refik Nevzâd Bey 99
Revnakoğlu, C.S. 258
Rıza Nûr Bey (Dr.) 531
Rifat Efendi (Evâmir Müdürü) 257
Rusçuklu Hasan Sabri Efendi 262, 280, 283, 290, 317, 480
Rüveyde Hanım (Cici) 276

S

Sâdık Bey (Miralay) 88, 101, 102, 104, 106, 109, 129, 280
Salih Paşa (Sadrıâzam) 148
Sayar, A. 295, 531
Sayar, F.C. 24
Sayar, N.Ç. 24
Schimmel, A. 312, 532
Sencer, İ.S. 177, 224, 280, 293, 354
Seyyid Abdülkâdir Belhî 281
Seyyid Muhammed Nûrü'l-Arabî 264, 266, 272
Seyyid Şerîf Cürcânî 177, 235, 240
Sıral, N. 428
Sivaslı Ali Kemâli Bey 70, 74, 75, 78, 79, 196, 531
Soku, Z.Ş. 84, 94, 103, 112, 147, 533
Spinoza 189
Süleyman Belhî Efendi 233
Süleyman Sâmî [Evranosoğlu] 287
Sümbül Sinan Efendi 224
Süreyya Efendi (Kâdirî) 287

Ş

Şah Bahaeddin Nakşibend 353
Şerif Sâdık Paşa 96
Şeyh Şa'bân-ı Velî 263
Şirvanlı Sâdî Efendi 43

T

Talat Paşa (Dâhiliye Nazırı) 109, 111, 112
Tanpınar, A.H. 466, 532
Tantavîzâde Halid Bey 68
Tavaslı Osman Efendi 70
Tırnovalı Daîzâde Hacı Mehmed Efendi 255
Tırnovalı Emrullah Efendi 9, 88, 154, 256, 478
Tırnovalı Mustafa Enver Bey 20, 253, 255, 536
Tırnovalı Süleyman Efendi 262, 478
Tırnovalı Yusuf Niyâzi Bey 255
Tolun, A.N. 162
Tolun, M.M. 205
Tolun, N. 162, 205
Top, H. 24, 227
Toros, T. 362
Tuna, C. 360
Tunçay, M. 99
Türkgeldi, A.F. 141, 150, 532
T.Z. Tunaya 92, 97, 99, 106, 138, 139, 145, 532

U

Uğur, A. 17, 532
Uluğ, K. 169, 311, 360, 404, 436, 526
Uncu Cemil 209
Uran, H. 153, 532
Us, H.T. 206, 533
Uz, M.A. 69, 533
Uzunçarşılı, İ.H. 41, 533

Ü

Ülgener, S.F. 455
Ülken, H.Z. 17, 109, 189, 293, 309, 533
Ünver, A.A. 185
Ünver, A.S. 15, 22, 33, 34, 36, 51, 54, 59, 68, 76, 77, 80, 81, 87, 115, 116, 123, 135-137, 157, 159, 161-164, 166, 167, 169-172, 174, 175, 185, 187, 188, 193, 201, 202, 205, 208, 210,

223, 230, 232, 237, 239-241, 252, 253, 255, 262, 265, 271, 278, 284, 287, 302, 308, 318, 323, 325, 327, 329, 332, 333, 335, 337, 345-348, 352, 354, 356, 360, 361, 367, 371, 373, 374, 376, 380, 387, 394-401, 403-415, 417-419, 423, 424, 426-432, 434-439, 442-448, 451, 452, 454-456, 458-462, 464, 470, 472, 473, 485, 491, 492, 512, 535-537
Ünver, M. 458
Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey 457
Üsküdarlı Mehmed Nasuhî Efendi 224
Üsküdarlı Salim Bey 210

V

Vahdeddin (Sultân) 141, 151-153, 467
Vehbi Efendi 148, 151
Vett, C. 293

Y

Yahya Nefî Efendi 41, 42, 185
Yakuboğlu, A. 448, 458
Yalçın, H.C. 90, 112, 533
Yarar, C. 295, 317
Yaşar Şâdî Bey 80, 81, 525
Yelkenci, M.R. 373, 468
Yeşil, S. 212, 218
Yılmaz, M. 241, 365, 368, 533
Yitik, M.A. 458
Yöntem, A.C. 280, 533
Yund, Ş. 298
Yurdakul, M.E. 257, 533
Yücel, H.Â. 464

Z

Zeki Bey (Miralay) 154
Ziya Gökalp 375
Zöhrap Efendi 98